

торых затрагивалась бы тема тишины, и тем самым способствовала рассмотрению этого вопроса в обществе. Идеально было, если бы педагоги, учителя приучали молодых людей уважать тишину со школьной скамьи. Ведь именно они будут в будущем формировать не только картину нашего мира, а также его акустический образ.

Cisza w edukacji szkolnej

Ciszę można opisywać na różne sposoby, różne mogą być jej zastosowania w praktyce wychowania i życia. Nie da się zdefiniować jednego, konkretnego jej modelu. Cisza może być umiarkowana, głucha, martwa, grobowa, wyborcza, cisza jak makiem zasiał, przed burzą itp. Już sama różnorodność powyższych określeń wskazuje, że pojęcie ciszy nie jest związane z jedną, konkretną rzeczywistością, ale odnosić się może do rozmaitych koncepcji w ramach różnych dziedzin.

Niniejsza publikacja dotycząca ciszy koncentruje się głównie wokół tematyki związanej z szeroko pojętym wychowaniem i edukacją. Nie wyczerpuje ona jednak całego spektrum zagadnień, które pojawiają się w kontekście opisu różnorodności form, jakie przybierać mogą spory dotyczące procesu włączania ciszy w proces dydaktyczny i wychowawczy w szkole. Celem tej publikacji jest natomiast przypomnienie znaczeń ciszy, jej aktualności oraz różnorodności zastosowania w bardzo hałaśliwym świecie rzeczywistości współczesnej.

Żyjemy na zakręcie cywilizacyjnym. Narastająca lawinowo ilość informacji, osaczający nas zewsząd szum, ruch na ulicach coraz bardziej rozbudowujących się miast powodują przytępienie wrażliwości słuchowej już u najmłodszych. Cywilizacja, technizacja ułatwia życie, ale jej produktem ubocznym jest hałas, który staje się problemem i niesie negatywne skutki zdrowotne i poznawcze. Nie da się jednak ukryć, że całe swoje życie spędzamy wśród ludzi i chociażby dlatego musimy nauczyć się kierować w swoim życiu kulturą ciszy, by nie zatracić się całkowicie we wszechogarniającym szumie.

Wiek XX rozpoczął nową erę hałasu i chaosu, a XXI dodatkowo zachwiał dotychczas obowiązującymi normami i zasadami. Dynamiczny rozwój techniki, ruchliwość ludności przyczyniają się do zwiększenia poziomu hałasu. Żyjemy w czasach niepewności, cywilizacji konsumpcjonizmu, pośpiechu i tymczasowości, w czasach podjętej na nowo wędrówki ludów. Powoli jednak widoczne staje się nasycenie i przesylenie hałasem. Im większy jest hałas i chaos współczesności, tym bardziej cisza staje się zjawiskiem fascynującym, alternatywą, drogą prowadzącą do rozwiązania kryzysu egzystencjalnego, przeżywanego przez człowieka XXI wieku. Człowiek musi zwrócić się w kierunku wychowania opartego na ciszy, by zdołać podnieść się po tym okresie chaosu i płynności, czyli kategorii charakterystycznych dla współczesności ponowoczesnej. Szczególną rolę pełni w tej kwestii szkoła w swoim aspekcie wychowawczym, jako że to w jej murach dzieci i młodzież spędzają większą część swojego życia i dzięki niej mogą wypracować dobre nawyki na przyszłość.

Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte ubiegłego wieku przyniosły liczne dyskusje wokół wychowania liberalnego. W tym kontekście publikacja niniejsza stanowi może interesujący głos, pokazujący, że – wbrew przekonaniu wielu pedagogów – jest alternatywa dla tak zwanego wychowania „bezstresowego”. Przyjęcie bardziej idealistycznego stanowiska we współczesnym sporze o zaprowadzenie dyscypliny i kultury kieruje w stronę ciszy jako niezbędnego elementu wychowania. Jednym z zadań tej pracy ma być udowodnienie, że cisza jest niezbywalnie przypisana do celu i funkcji dydaktycznych oraz wychowawczych, chociaż bywa różnorodnie interpretowana.

W tym wszechogarniającym hałasie, głośnych rozmowach, przy braku elementarnych zasad nie tylko komunikacji, ale i życia w ogóle, dorasta kolejne pokolenie. Dynamika tego okresu rozwojowego dodatkowo przyczynia się do poszukiwania wrażeń dźwiękowych. Media promują chaos wypowiedzi,

a rodzinie coraz trudniej jest przeciwstawić się nowym trendom. Również szkoła dostosowuje się do obecnych czasów i stroni od stawiania wymagań, które otworzyłyby młodzież na kulturę komunikacji i podstawowe zasady *savoir-vivre'u*.

Celem niniejszej publikacji nie jest jednak narzekanie na współczesny świat – niewiele by to zmieniło. Świat należy zmieniać, ale zmieniać mądrze, to znaczy – zaczynając od siebie, od spotkania z samym sobą. Każde pokolenie ma jakąś słuszną sprawę, której porządek i wartość należy kształtować w sobie i wokół siebie. Sprawą naszego pokolenia jest cisza, która pozwoli na odnalezienie sensu życia zabieganego człowieka. Nie chodzi jednak o ciszę wymuszoną, która przejawia się niekiedy w formie izolacji od bliskich czy sąsiadów i prowadzi w konsekwencji do obojętności. Mowa raczej o ciszy, refleksji, medytacji chrześcijańskiej, której znaczenie powoli ulega przewartościowaniu. Coraz więcej osób wybiera jako formę wejścia w głąb siebie i oderwania od codzienności rekolekcje zamknięte, zamyka się w klasztorach, by pobyć w ciszy i zobaczyć swoje lustrzane odbicie. Każdy z nich poszukuje w ten sposób sensu i zmiany stylu życia, pragnie spotkać się z samym sobą, by odnaleźć odpowiedź na pytania: „Kim jestem? Kim się staję w kieracie huku i codzienności?”, poszukuje sensu życia.

Celem ciszy jest doprowadzenie do tego, aby życie ludzkie stało się na tyle jasne i czytelne, by można było z niego wyprowadzać i formułować cele bardziej szczegółowe w konkretnych już formach, realizujących się w określonych kontekstach społecznych, rodzinnych i kulturowych. Tak rozumiana cisza jest jedną z form pomocy rodzinie w budowaniu atmosfery wychowawczej i prawidłowych relacji interpersonalnych. To oddziaływanie winno obejmować wszystkich członków rodziny, nie tylko dzieci czy młodzież – rodzinny dialog w ciszy charakteryzuje się wzajemnością, w ramach której każdy bierze i daje.

Wobec tak zarysowanej sytuacji cisza ukazywałaby się przede wszystkim jako konieczna forma pomocy w procesie edukacyjnym i wychowawczym. Program wychowawczy szkoły może i powinien czerpać z ciszy, która obok wymiaru psychicznego i fizycznego posiada wyraźne ukierunkowanie na sferę duchową. Nauczyciele winni być już w okresie studiów odpowiednio przygotowywani, aby mogli w ogóle zrozumieć istotę ciszy, którą mają przekazać uczniom i w której żyją.

By zrealizować te cele, nie wystarczą tzw. programy wychowawcze, szczególnie wtedy, gdy przygotowane są w sposób zrutyinizowany, daleki od potrzeb konkretnej szkoły, klasy, ucznia, ukierunkowane tylko na to, aby spełnić określone wymogi ministerstwa. Współczesna polska szkoła, aby mogła odzyskać poczucie własnej tożsamości, autorytet i moc, potrzebuje konkretnej i wielopłaszczyznowej pomocy we właściwie prowadzonym procesie wychowawczym, a więc takim, który rzeczywiście doprowadzi do przemiany umysłu i serca, do pełnego rozwoju młodego człowieka.

Do tej pory nie prowadzono tak szeroko zakrojonych badań dotyczących ciszy w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Pionierskie ustalenia poczynione na kartach niniejszej książki mogą rzucić nowe światło na sprawy edukacji i wychowania. Jest to tym bardziej uzasadnione, że wiele dyskutuje się obecnie nad reformą szkolnictwa. Problemem jest także nadmierny poziom hałasu w szkole oraz trudności w koncentracji tak charakterystyczne dla młodego pokolenia. Ponadto nieustannie wzrastająca liczba dzieci z nadpobudliwością czy agresywnych wydaje się mieć źródło w nadmiarze bodźców zewnętrznych, a jednym z nich, nieobojętnym dla zdrowia, jest właśnie wskazany uprzednio hałas.

Badania zaprezentowane w niniejszej publikacji mają charakter oryginalny i innowacyjny, co opowiadania do nazywania ich eksploracyjnymi na gruncie edukacyjnym. Ich źródłem są głównie własne przemyślenia i obserwacje oraz inspiracje płynące z nielicznej literatury, w której cisza rozpatrywana jest w formie teoretycznej, poza obszarem działań pedagogiki. Studium pojedynczych zaledwie artykułów, reportaży i sprawozdań na temat hałasu i ciszy potwierdziło istnienie potrzeby zajęcia się tą tematyką w szerszym zakresie. Stąd pomysł badań obejmujących przestrzeń nie tylko jednej szkoły czy jednego miasta. Odosobnione analizy fenomenu ciszy na przykładzie jednostkowych obszarów jej występowania nie pokazują dostatecznie skali problemu hałasu i potrzeby ciszy obecnego również w placówkach edukacyjnych. Wybór respondentów z różnych szkół i różnych poziomów nauczania służy rozpoznaniu

potrzeby ciszy w sposób bardziej kompleksowy. Na tle tak przedstawionych motywów pojawia się ten najważniejszy – aby porównać świadomość potrzeby ciszy u dzieci, młodzieży i nauczycieli.

Tak obszernie zakrojony przedmiot badań uzasadniają dwa powody. Po pierwsze takie ujęcie fenomenu ciszy stanowi *novum* w polskiej literaturze pedagogicznej (a być może przyczyni się do powstania nowej dziedziny – silentologii). Po drugie celem jest poznanie, czy i w jakim zakresie cisza może być stosowana jako zasada pedagogiczna, czy jest czynnikiem inspirującym nauczycieli i uczniów do refleksji nad wartościami pedagogicznymi.

Publikacja jest owocem konferencji i badań przeprowadzonych w małopolskich szkołach na różnych szczeblach nauczania – od szkoły podstawowej, przez gimnazja, po szkoły ponadgimnazjalne. Zasadniczym celem tych działań była wymiana doświadczeń, ukazanie wartości ciszy i milczenia oraz potrzeby wprowadzenia do szkoły kultury ciszy, pomimo trudności, z jakimi instytucja ta boryka się w dzisiejszych czasach. W rezultacie, przy współpracy z Kuratorium Oświaty w Krakowie i osobami zajmującymi się na co dzień wychowaniem w szkole, powstała publikacja, która zawiera zarówno teoretyczne założenia, jak i ich praktyczne implikacje. Chodziło o ukazanie możliwości i konieczności oddziaływań wychowawczych w środowisku szkolnym poprzez kulturę ciszy. Ważnym elementem badań było również przedstawienie roli, jaką może i powinna odgrywać szkoła w propagowaniu kultury ciszy i kultury zachowań. Jest to świadomość, która pojawia się już nie tylko w wielu szkołach europejskich, ale także w polskiej szkole.

W części pierwszej przedstawione zostały elementarne zagadnienia wprowadzające w podstawy tej potencjalnej subdyscypliny. Część teoretyczna została podzielona na sześć rozdziałów, z których każdy dotyka innego aspektu ciszy. Zaczynając od przybliżenia istoty hałasu, przechodzimy do definicji ciszy i milczenia, a następnie rozumienia pojęcia ciszy w poszczególnych naukach i jej miejsca w przestrzeni publicznej, by na koniec przejść do samej istoty zagadnienia, czyli znaczenia ciszy w procesie wychowania i nauczania. Z perspektywy teorii, a także praktyki pedagogicznej ukazano potrzeby i możliwości, jakie stają przed szkołą w związku z pełnioną przez nią funkcją wychowawczą i konkretnym zaangażowaniem nauczycieli.

Oczywistą kontynuacją tych rozważań jest część druga książki, poświęcona problemowi ciszy w doświadczeniu pedagogicznym. W tej partii znajduje się opracowanie wyników badań, które mogą stanowić pewien zasadniczy wkład w rozumienie podejmowanego tematu. Analizy dotyczą określonych celów i treści wychowania w kulturze ciszy w odniesieniu do poszczególnych etapów edukacyjnych: szkoły podstawowej, gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych, i to zarówno w opinii uczniów, jak i nauczycieli i dyrektorów tych placówek. Rozważania te mogą być traktowane jako swoisty punkt odniesień i porównań. Książka nie rości sobie pretensji, by stać się podręcznikiem. Nie jest opracowaniem całościowym i wyczerpującym, choć podjęty temat starano się ukazać rzetelnie, zgodnie z wymogami naukowymi.

Przeprowadzone badania wskazują na to, że miejsc ciszy zarówno w szkole, jak i w domu nie ma wiele. Może się okazać, że sztuczne ich wprowadzanie będzie nieefektywne. Tym, na co nauczyciele wciąż jeszcze mają wpływ, jest natomiast emocjonalność młodych ludzi. Człowiek nie rodzi się ani dobry, ani zły, ale wymaga wychowania opartego na zdrowym, czytelnym, jasnym systemie wartości, zasad i wymagań. Szczególną rolę w tym procesie odgrywa wychowanie do ciszy. Nic tak nie procentuje w przyszłości, jak umiejętność odnalezienia siebie w pędzącym naprzód świecie i nie zatracenia własnego „ja”. A spojrzeć w głąb siebie można jedynie w ciszy. Dlatego właśnie wszelkie działania zmierzające do jej propagowania wśród uczniów pozostają nie do przecenienia.

Publikacja jest głosem w dyskusji na temat tego, co dzieje się w szkole w zakresie przekazu kultury ciszy. Tym bardziej wartościowym, że zawiera nie tylko rozważania czysto teoretyczne, ale stanowi obszerny zbiór wypowiedzi dyrektorów, nauczycieli i uczniów. Pracy nad niniejszą publikacją przyświecała nadzieja na powstanie kolejnych rozpraw naukowych, które coraz liczniej zaczęłyby poruszać tematykę ciszy, przyczyniając się tym samym do wypromowania tej wartości także w sferze publicznej. Idealnie by było, gdyby pedagodzy, nauczyciele i szkoły zaangażowały się w krzewienie w młodych ludziach szacunku dla ciszy. Wszak to oni będą w przyszłości kształtować obraz naszego świata, także obraz akustyczny.